

ПОСИЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ТЯГАРЯ СЕЛЯНСТВУ УСРР ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ 1932-1933 РР.

Кризові явища в економіці значною мірою впливають на розвиток не лише промисловості в різних її формах, а й аграрного сектору. Сільське господарство і селянство, які вже кільканадцять років відіграють провідну роль в розвитку української економіки, в критичний момент стають своєрідним джерелом подолання проблем. Податкова політика, як один із засобів регулювання економічних відносин, в умовах кризи повинна виконувати роль стабілізатора відносин між селом та державою. Тому перспективним напрямом, на наш погляд, є дослідження податкової реформи 1930 – 1932 рр., зокрема тих її особливостей, які стосуються українського селянства. Науковий інтерес до окресленої теми зумовлений також відсутністю робіт, у яких би з'ясовувалися ці питання. З огляду на це автор статті ставить за мету дослідити зміни, які відбулися в оподаткуванні селян УСРР під час податкової реформи 1930 – 1932 рр.

Запропонована тема знайшла вже певне висвітлення в історичній літературі. Питанню економічного життя на селі в період податкової реформи 1930 – 1932 рр. присвячено праці Д. Бурмістрова [1], М. Залеського [4], Г. Мар'яхіна [5, 6], В. Дьяченка [3], А. Толкушина [8].

Система оподаткування, яка сформувалася із приходом радянської влади в українському селі, протягом реформи 1930 – 1932 рр. була доповнена новими видами стягнень. Відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР від 9 січня 1931 р. [4, 97], запроваджувався одноразовий збір на господарське і культурне будівництво в сільських місцевостях. Метою нового стягнення, що контролювало і передавало до місцевих бюджетів, було отримання коштів на житлово-комунальні потреби та поліпшення культурно-побутового обслуговування колгоспників. До платників культзбору належали колгоспники (у 1931 р. лише ті колгоспники, які мали неуспільнені господарства), одноосібні та т.зв. куркульські господарства. Як правило, ставки податку диференціювалися за тими ж принципами, що й сільськогосподарський податок. Із колгоспників податок обрховувався у твердих ставках – 15 – 80 крб. із двору, з одноосібних господарств – у розмірі від 75 до 175% сільськогосподарського податку. Для т.зв. куркульських господарств розмір культзбору становив 200 % сільськогосподарського податку [3, 285]. Із 1932 р. його почали називати збором на потреби житлового й культурного будівництва, але сутність стягнення практично залишилася незмінною протягом усього десятиліття.

Насправді запроваджений під час податкової реформи культжитлозбір не виконував покладених на нього функцій. Соціально-побутовий стан села в 1930-ті рр. засвідчує, що рівень розвитку інфраструктури не відповідав потребам жителів. Крім того, у сільській місцевості неодноразово було зафіксовано руйнування та глибокий занепад соціальної інфраструктури села [7, 95]. Отже, у перший рік податкової реформи на селі різко зросла прогресія в прибутковому оподаткуванні „прокапіталістичних елементів” [1, 9].

Постановою від 19 листопада 1932 р. додатково до сільськогосподарського

податку було введено одноразовий податок на одноосібні селянські господарства. Він запроваджувався для того, щоб „посилити оподаткування неземлеробських і нетрудових прибутків одноосібних господарств” [3, 285]. Тобто, цей податок мав на меті залучити до сплати податків неоподатковані сільськогосподарським податком прибутки одноосібних господарств, що „збагатилися” від неземлеробських заробітків та продажу сільськогосподарської продукції за ринковими цінами. Насправді цей закон мав репресивно-каральний характер, адже в селян вилучали не лише кошти, а й майно.

Умови оподаткування одноразовим податком для одноосібних господарств були аналогічними до умов оподаткування сільськогосподарським податком. Для одноосібників, що платили податок за твердими ставками, розмір стягнення становив 15 – 20 крб., із господарств, що сплачували сільськогосподарський податок за прогресивними ставками, податок стягувався в розмірі 100 – 175% від обсягу сільськогосподарського податку. Для т.зв. куркульських господарств установлювалася ставка 200% від сільськогосподарського податку [8, 239]. Районним виконкомам надавалося право частково звільняти від одноразового податку господарства, що „сумлінно” виконували зобов’язання перед державою, а також підвищувати ставки податку (інколи удвічі) із господарств, які „злісно” не виконували зобов’язань.

Ще одним доповненням до сільськогосподарського податку було самооподаткування. Це додатковий вид прибутків місцевих бюджетів, що ґрунтувався на союзному законодавстві і вважався складовою частиною загальної системи радянського оподаткування сільської місцевості. На відміну від загальноприйнятих норм самооподаткування, у Радянській Україні не враховувалися рішення платників податків. Згідно із законом, самооподаткування запроваджувалося лише на добровільній основі, за рішенням самих платників податку. Однак, як свідчать матеріали з місць, дуже часто цей процес ішов у зворотному напрямі.

Постановою ЦВК та РНК УСРР від 16 серпня 1930 р. запроваджувалося посилене самооподаткування сільського населення України. Його необхідність, мета і механізм здійснення визначалися таким чином: „У зв’язку з перебудовою сільського господарства на соціалістичних засадах ширяться культурні та господарські потреби села. На задоволення цих потреб треба впорядкувати та поліпшити самооподаткування сільської людності на збудування шкіл, лікарень, поліпшення шляхів та інші потреби села. Розмір самооподаткування даного села протягом року не може перевищувати 50 % загальної суми сільськогосподарського податку, належного до сплати протягом року від індивідуальних господарств даного села. Якщо для здійснення цих заходів цей розмір самооподаткування виявиться недостатнім, то загальні збори можуть визначити розмір самооподаткування в межах 100% зазначеної вище суми податку” [7, 47]. Отже, під маскою модернізації соціально-культурної сфери села уряд знову вдався до примусового збільшення мобілізаційних надходжень від сільського населення.

Розміри самооподаткування визначалися загальними зборами громадян у встановлених законом розмірах: для колгоспів і одноосібників, які платили сільськогосподарський податок за твердими ставками, сума самооподаткування становила 5 – 20 крб., для одноосібників, які сплачували сільськогосподарський податок у прогресивних ставках, – 60 – 100 % цих платежів, для куркулів –

200% [8, 241]. Самооподаткуванням могли оподатковуватись і ті селяни, які не мали господарств і не сплачували сільськогосподарський податок, при цьому робітники, службовці та кооперативні кустарі самооподаткуванню не підлягали. Щодо платежів самооподаткування селян Української СРР, то протягом 1929 – 1931 рр. окреслилася тенденція до щорічного збільшення податку вдвічі. Так, у 1929 – 1930 господарському році одноосібні господарства в середньому сплачували 6,68 крб., а куркулі 40,7 крб., у 1930 – 1931 господарському році на господарства колгоспників припадало 3,14 крб., на одне одноосібне господарство – 14,20 крб., на куркулів – 86,5 крб., у 1931 господарському році одноосібники платили 41,5 крб., куркулі – 94,0 крб. [9, 14].

Місцеві податки, як і раніше, були одним із джерел прибутку місцевих бюджетів і після податкової реформи. Однак значну частину цих податків та зборів уніфіковано протягом 1930 – 1932 рр. З основних місцевих податків, що регулювалися загальносоюзним законодавством, залишався податок із забудов та земельна рента. У 1930 р. було змінено порядок стягнення земельної ренти. Вона сплачувалася з усіх позаміських земель, при цьому не враховувалося оподаткування сільськогосподарським податком, власниками-користувачами забудованих і незабудованих земельних наділів, що перебували в безстроковому користуванні закладів, підприємств, організацій, та приватні особи, якщо за ці землі не сплачувалася орендна плата. Розміри ренти, як і інші податки, диференціювалися залежно від призначення земельних наділів та місцевості. Коливалися в межах від 0,5 коп. до 3крб. 50 коп. із квадратного метра [8, 243].

Земельна рента – своєрідний додаток до податку із забудов. Податком із будівель обкладалися житлові будинки та інші забудови, які перебували у використанні чи володінні селянина. Граничні норми податку різнилися за групою платників податку та регулювалися законом. Для забудов сільської місцевості ці норми становили 1,5 % від страхової оцінки, на місцях розмір норми міг збільшуватися до 2 %. Згідно з постановою РНК УСРР від 15 лютого 1931 р., місцевим радам надавалося право збільшувати ставки податку із забудов до 2 % [2, 50].

27 травня 1932 р. постановою ЦВК та РНК скасовано місцеві податки та збори з торгівлі колгоспами, колгоспниками та одноосібними господарствами сільськогосподарських продуктів на базарах. Натомість уведено разовий збір на колгоспних ринках, що спрямовувався на їхнє цілковите утримання. Після запровадження разового збору місцевим органам влади заборонялося стягувати будь-які податки та збори з селян за продаж сільськогосподарської продукції. Стягнення місцевого разового збору проводилося за кожний день торгівлі. Для утримання ринків встановлювався разовий місцевий збір: із возів у розмірі 1 крб., за торгівлю з рук або лотків – 20 коп., із голови великої рогатої худоби – 1 крб., із голови дрібної – 50 коп. [6, 141].

На селі існували й такі види повинностей, як: збір на лікнеп та спеціальний збір з осіб, яких не можна призначати сільськими виконавцями. Збір на ліквідацію неписьменності в 1931 р., сплачувався в першому кварталі й обов'язково за весь рік [2, 49]. Податок накладався на осіб віком 16 – 50 років, які мали виборчі права і знання в обсязі не менше ніж курс чотирирічки, та з осіб, позбавлених виборчих прав, але письменних [2, 67]. Спеціальний збір на осіб, які не могли призначатися сільськими виконавцями, сплачували такі категорії селянства: чоловіки віком від 18 до 45 років, які постійно проживали в сільській місцевості,

жінки, що не мали права бути сільвиконавцями, якщо сільська рада притягає жінок відповідних селищ до виконання обов'язків сільвиконавців [2, 52].

Серед місцевих зборів помітне місце в податковій системі Радянського Союзу посідали одноразові збори, що стягувались із сільського населення. Так, у 1930 р. сільськогосподарський податок із прибутку риболовецьких артїлей було замінено риболовним збором. Він витіснив не лише сільгосподаток, але й інші податкові та неподаткові платежі, що стягувались до 1930 р. із риболовецьких промислів (квитковий збір, промисловий та прибутковий податок, водний збір, орендна плата за риболовні угіддя). У зв'язку з уніфікацією численних податків, цей збір отримав назву – одноразовий риболовецький збір [5, 145 – 146]. Його сплачували також одноосібники, які займалися рибальством і здавали свій улов за контракційними цінами державі або кооперативним господарствам. Збір із цієї категорії селянства стягувався незалежно від того, чи займався селянин лише рибальством, чи також сільським господарством. Риболовецький збір із одноосібних господарств, які здавали прибутки за контрактацією, становив 15 %, а в прикордонних районах – 3 % від вартості риби, яку здали. Для селян-рибаків, крім риболовецького збору, встановлювалась обов'язкова плата квиткового збору. Стягнення цього збору діяло в разі, якщо селянин не здавав свій улов за контракційними умовами, а продавав рибу на ринку. Тоді селянин мав отримувати дозвіл (квиток) на промисловий лов риби, що видавала інспекція риболовецького нагляду Міністерства рибної промисловості.

Нововведенням в оподаткування сільського населення у період реформування податкової системи (1931 р.) став податок із кон'юнктурних прибутків [10, 20]. Тобто, у 1931 р. уперше на селі було встановлено оподаткування так званих кон'юнктурних прибутків від продажу сільськогосподарської продукції на приватному ринкові. За планом урядовців передбачалось оподаткування цим видом стягнення 25 – 30% усіх одноосібних господарств.

Отже, уніфікація податкової системи та результати проведеної податкової реформи були офіційно представлені як одне з найбільших досягнень фінансової політики Радянського Союзу. Створені в 1930-х рр. системи перерозподілу прибутків державних підприємств і організацій, оподаткування кооперативних підприємств, податків та зборів із сільського населення проіснували в Союзі практично до середини 1960-х рр. Таким чином, влада уміло на довгий період обмежила роль селянина-виробника, постачальника та споживача сільськогосподарської продукції, посиливши податковий тягар.

1. Бурмистров Д. В. *Налоги и сборы с населения в СССР*. – М.: Финансы, 1968.
2. Дьяченко В. П. *История финансов СССР (1917 – 1950 гг.)*. – М.: Наука, 1978.
3. Залесский М. Я. *Налоговая политика Советского государства в деревне*. – М.: Госфиниздат, 1940.
4. Марьяхин Г. Л. *Налоговая система СССР*. – М.: Госфиниздат, 1952.
5. Марьяхин Г. Л. *Очерки истории налогов с населения в СССР*. – М.: Финансы, 1964.
6. Рибак І. В. *Соціально-побутова інфраструктура українського села*. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000.
7. Толкушин А. В. *История налогов в России*. – М.: Юристъ, 2001.
8. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ)* – Ф. 30. – Оп.2. – Спр. 8569.
9. *ЦДАВОВУ*. – Ф. 30. – Оп.2. – Спр. 7777.